

გ.წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი
G. TSERETELI INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES

ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო

THE NEAR EAST & GEORGIA

X
2017

გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

G. TSERETELI INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES

ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო

X

THE NEAR EAST AND GEORGIA

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ILIA STATE UNIVERSITY

2017

ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, X
THE NEAR EAST AND GEORGIA, X

სარედაქციო კოლეგია:

აკად. თამაზ გამყრელიძე (სარედაქციო კოლეგიის თავმჯდომარე),
თამაზ აბაშიძე, გრიგოლ ბერაძე, ირინე ნატყეზია, ნიკოლოზ
ნახუტჩიშვილი, გიორგი სანიკიძე, დარეჯან სვანი, ჰიროტაკე მაედა
(ტოკიოს მეტროპოლიტენის უნივერსიტეტი), ჯორჯიო როტა (ვენის
უნივერსიტეტი)

Editorial Board:

Acad. Thomas V. Gamkrelidze (Head of the Editorial board), Tamaz
Abashidze, Grigol Beradze, Irene Natchkebia, Nikoloz Nakhutsrishvili,
George Sanikidze, Darejan Svani, Hirotake Maeda (Tokyo Metropolitan
University), Giorgio Rota (University of Vienna)

რედაქტორი: გიორგი სანიკიძე

Edited by **George Sanikidze**

საქართველო, თბილისი 0162, აკად. გ. წერეთლის ქ. 3

3. Acad. G. Tsereteli Str., 0162 Tbilisi, Georgia

ტელ./ფაქსი. Phone/Fax: (+995 32) 233 114

E-mail: giorgi.sanikidze@iliauni.edu.ge

<http://www.iliauni.edu.ge>

გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის კრებული „ახლო აღმოსავ-
ლეთი და საქართველო“ გამოიცემა 1991 წლიდან. 2017 წლიდან კრებული გარდა-
იქმნა ყოველწლიურ ჟურნალად

© ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის

გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

G. Tsereteli Institute of Oriental Studies of the Ilia State University

ISSN: 2587-4780

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
ქაქუცა ჩოლოყაშვილის 3/5, თბილისი, 0162, საქართველო

ILIA STATE UNIVERSITY PRESS

3/5 Cholokashvili Ave, Tbilisi, 0162, Georgia

პოლიტიკა – Politics

მირანდა ბაშელეიშვილი	
აზერბაიჯანი ირანის რეგიონულ პოლიტიკაში	350
თამთა ბოკუჩავა	
საკონსტიტუციო ცვლილებები თურქეთში და	
ახალი სახელმწიფო სისტემა	360
ბექა მაკარაძე, ემზარ მაკარაძე	
თურქეთ – აშშ-ის ურთიერთობები 2002 – 2017 წლებში	372

დემოგრაფია – Demography

Керим Амоев	
ЕЗИДЫ И КУРДЫ В ПЕРВОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ВСЕОБЩЕЙ ПЕРЕПИСИ	
НАСЕЛЕНИЯ ГРУЗИИ ПОСТСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА (2002 год)	382
SUMMARIES	391

თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობები 2002-2017 წლებში

აშშ – თურქეთის ურთიერთობები თანამედროვე ეტაპზე უფრო მნიშვნელოვანი, რთული და იმავდროულად ნაკლებად პროგნოზირებადია, ვიდრე წინათ. დღეისთვის ორი ქვეყნის ურთიერთობაში ჭარბობს გაურკვევლობა, რომელიც გამოწვეულია შემდეგი მიზეზებით:

1. თურქეთ – აშშ-ის პოლიტიკური შეხედულებები ისეთი კონფლიქტების მოგვარების გზებისა და მეთოდების შესახებ, როგორებიცაა კვიპროსის, აგრეთვე, საბერძნეთ – თურქეთსა და თურქეთ – სომხეთს შორის არსებული წინააღმდეგობები;

2. თურქეთმა აჩვენა, რომ მზადაა მხარი არ დაუჭიროს აშშ-ს სირიის საკითხთან დაკავშირებით, ერაყში ომსა და ქურთების საკითხში;

3. თურქეთი ცდილობს გაატაროს ვაშინგტონისაგან დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკა.

მიუხედავად ამისა, აშშ-ისა და თურქეთის ურთიერთობათა ინტერესები მთელ რიგ საკითხებში ძალზე ახლოა ან ემთხვევა ერთმანეთს. საერთოდ კი, თურქეთ-აშშ-ის თანამშრომლობა დაფუძნებულია შემდეგზე:

1. ის უნდა გახდეს რეგიონში რუსეთისა და ირანის გეოპოლიტიკური ამბიციების შემაკავებელი ძალა, ამას ერთხმად აღიარებს თურქეთის ელიტა;

2. ანკარა დაინტერესებულია მონაწილეობა მიიღოს ევროპის თავდაცვის სისტემის შექმნაში. ის მიისწრაფის ევროკავშირის სრულუფლებიანი წევრობისაკენ, რაშიც მას დიდად ეხმარება აშშ;

3. თურქეთის სამხედრო არსენალის 80 პროცენტს შეადგენს აშშ-ის მიერ წარმოებული იარაღი, რაც მიუთითებს აღნიშნული ქვეყნების მჭიდრო თანამშრომლობაზე ამ სფეროში;

4. თურქეთი აშშ-თან ურთიერთობით ცდილობს უზრუნველყოს ისეთი დიდი პროექტების წარმატებული რეალიზაცია, როგორიცაა: „ბაქო-ჯეიჰანი“, ამავდროულად ცდილობს, გაზარდოს თავისი გავლენა შავი ზღვა – კასპიის ზღვის რეგიონში, რომელიც საკმაოდ მეტად მდიდარია ენერგომატარებლების საბადოებით;

5. თურქეთი მზად არის თავის ტერიტორიაზე განთავსდეს აშშ-ის რაკეტა-წინააღმდეგო თავდაცვის სისტემის დანადგარები, რადგან ეს არამარტო უზრუნველყოფს დამატებითი რესურსების შემოდინებას ქვეყანაში და გაზრდის მის სამხედრო უსაფრთხოებას, არამედ გააძლიერებს კიდევ მის მნიშვნელობას რეგიონში.

თურქულ-ამერიკული ურთიერთობების შეფასებისას კარგი იქნება, თუ შევხებით ტერმინს „სტრატეგიული პარტნიორობა“. მაგალითად, 2002 წლიდან თურქეთი ცდილობდა გაეტარებინა „მეზობლებთან ნულოვანი პრობლემის“ პოლიტიკა და ამ კონტექსტში მეგობრობისა და ეკონომიკური თანამშრომლობისადმი მიმართული ნაბიჯები გადადგა სირიისა და ირანის მიმართ, რომლებთან

ნაც ამერიკას არც თუ მეგობრული ურთიერთობა აქვს. ეს ნაბიჯები არ გამოორიცხავს სტრატეგიულ პარტნიორობას, მაგრამ 2003 წელს თურქეთმა ამერიკულ შეიარაღებულ ძალებს ერაყის ომის საწარმოებლად თურქეთის სამხედრო ბაზების გამოყენების უფლება არ მისცა, რაც ძირფესვიანად ეწინააღმდეგება „სტრატეგიული პარტნიორობის“ ძირითად პრინციპს.

ამ ფაქტის შემდეგ ამერიკელები კარგა ხნის განმავლობაში აღარ ახსენებდნენ „სტრატეგიულ პარტნიორობას“. ხოლო ურთიერთობების დათბობის შემდეგ, ამერიკელმა პოლიტიკოსებმა ისევ დაიწყეს ამ ტერმინის გამოყენება. 2007 წლის 5 ნოემბერს, თურქეთის პრემიერ – მინისტრ რეჯეფ თაიფ ერდოღანის შეერთებულ შტატებში ვიზიტის დროს ამერიკის იმდროინდელმა პრეზიდენტმა ჯორჯ უოლკერ ბუშმა ისევ ახსენა ეს ტერმინი.

XXI საუკუნის ბოლო წლებში სად გადის თურქულ-ამერიკულ ურთიერთობებში გამყოფი ხაზი? უპირველეს ყოვლისა განვიხილოთ ყველაზე მგრძნობიარე საკითხები.

ამერიკის წინააღმდეგ განხორციელებულმა 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტმა თურქ ერზე ძლიერი ზეგავლენა მოახდინა. ტერაქტიდან მცირე ხნის შემდეგ ამერიკის საელჩოში გამართულ შეხვედრას პრემიერ-მინისტრი ბულენთ ეჯევიტი დაესწრო და ამერიკელ ხალხს მიუსამძიმრა, მაგრამ, ერთი თვის შემდეგ, 2001 წლის 7 ოქტომბერს, ამერიკის და ნატოს სამხედრო ძალებმა ომი დაიწყო ავღანეთში ალ-კაიდას და თალიბანის წინააღმდეგ, ხოლო 2003 წლის 20 მარტს კი, მასობრივი განადგურების იარაღის არსებობის ვარაუდით, თავს დაესხა ერაყს.

2002 წლის 15 თებერვალს თურქეთმა ავღანეთის დედაქალაქ ქაბულში თავისი სამხედროები მიავლინა, მაგრამ უარი განაცხადა ფინანსური გარანტიების გარეშე აეღო თავის თავზე ნატოს შეიარაღებული ძალების ხელმძღვანელობა.

ამერიკის გეგმებმა, გაევრცელებინა ანტიტერორისტული სამხედრო კამპანია ავღანეთის ფარგლებს გარეთ, წარმოსახეს ახალი კონტურები ანკარასთან სტრატეგიულ პარტნიორობაში. სერიოზული უთანხმოება ანკარასა და ვაშინგტონს შორის წარმოიქმნა ერაყთან დაკავშირებით. თურქეთი, განსაკუთრებით ეწინააღმდეგებოდა ამ სახელმწიფოს მიმართ შეტევითი ოპერაციის ჩატარებას და გამოთქვამდა შიშს, რომ ეს ფაქტი გამოიწვევდა უკმაყოფილებას თვით თურქეთში.

ანკარის ოფიციალური პირები მიიჩნევდნენ, რომ რთული იქნებოდა ამერიკის შეერთებული შტატებისათვის უარის თქმა თურქეთის სამხედრო-საჰაერო ბაზების გამოყენებაზე სადამ ჰუსეინის რეჟიმის დასამხობად ერაყში. მათი შეხედულებით, მხოლოდ ისევ ამერიკასთან მჭიდრო თანამშრომლობა თუ მისცემდა ანკარას შესაძლებლობას, წინ აღსდგომოდა ომისშემდგომ ერაყში, ქურთული სახელმწიფოს ან რაიმე ავტონომიური ერთეულის ჩამოყალიბებას.

ამ ფაქტებმა თურქი ხალხი ამერიკის საწინააღმდეგოდ განაწყო. ერაყიდან მოწოდებულ ინფორმაციას თურქები ამერიკული შეიარაღებული ძალების მიერ მუსლიმთა წინააღმდეგ განხორციელებულ თავდასხმად აღიქვამდნენ.

აშშ – თურქეთს შორის დაძაბულობის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზად კვლავ ითვლება სომეხთა გენოციდის აღიარების საკითხი. თავის დროზე, აშშ-ის კონგრესის საერთაშორისო ურთიერთობების კომიტეტმა მიიღო რეზოლუცია, რომე-

ლიც გამოხდა ოსმალეთის მიერ XX საუკუნის დასაწყისში სომხების მასობრივი მკვლელობის ფაქტს, თუმცა ადმინისტრაციის ზემოქმედების შედეგად ამგვარი რეზოლუცია მოიხსნა კონგრესის მუშაობის დღის წესრიგიდან. მიუხედავად ამისა, ოფიციალურ ანკარას მწვავე რეაქცია ჰქონდა კომიტეტის გადაწყვეტილებაზე და მან დაუყოვნებლივ გამოიწვია კონსულტაციებისთვის თავისი ელჩი აშშ-დან.

აღსანიშნავია, რომ თურქეთმა ანალოგიური ნაბიჯი 2007 წელსაც გადადგა, როდესაც კონგრესის კომიტეტმა ე.წ. „სომხური რეზოლუცია“¹. მიიღო (გენოციდთან დაკავშირებით დადგენილების მიღების მცდელობას ჰქონდა ადგილი 1974 და 1985 წლებშიც, თუმცა უშედეგოდ). მართალია, ამის შემდეგ ელჩი მალევე დააბრუნეს ვაშინგტონში, მაგრამ ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობა საგრძნობლად გაცივდა და თურქეთში აშშ-ის რეიტინგი მკვეთრად დაეცა, რასაც ამ ქვეყანის მოსახლეობის საგარეო პოლიტიკური სიმპათიების გამოსავლენად ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკითხვებიც ადასტურებდა. კერძოდ, 2001 წლის იანვრის ბოლოს თურქულმა გაზეთმა „ჯუმჰურიეთმა“ გამოაქვეყნა ანკარის უნივერსიტეტის სოციოლოგების მიერ ჩატარებული გამოკითხვის შედეგები, რომლის მიხედვითაც რესპოდენტთა მხოლოდ 9,9 პროცენტი თვლის, რომ უპირატესობა აშშ-თან დაახლოებას უნდა მიენიჭოს.²

აშშ-ის მიერ სომეხთა გენოციდის აღიარების საკითხის პერიოდულად წინ წამოწევა ანკარის „დაშინებას“ ისახავს მიზნად. „დაე, ნურავინ იფიქრებს, რომ თურქეთი შიშით გადადგამს ისეთ ნაბიჯებს, რომლისაც არ სჯერა;“ – განაცხადა თურქეთის იმჟამინდელმა საგარეო საქმეთა მინისტრმა, ახმედ დავუდოღლუმ, მიუნხენში, აშშ-ის სახელმწიფო მდივნის პირველ მოადგილე ჯეიმს სტინბორგთან შეხვედრის შემდეგ. მისივე სიტყვებით, კონგრესის კომიტეტის მიერ მიღებული დადგენილება არ ემსახურება არც თურქეთის, არც სომხეთის, არც აშშ-ის ინტერესებს და სარგებლის ნაცვლად მხოლოდ ზიანის მომტანია.³

გენოციდის საბოლოოდ აღიარებით ვაშინგტონი, თურქეთის სახით, მნიშვნელოვან პარტნიორს დაკარგავდა. ყველა ელოდა, რომ სომეხთა გენოციდის 95 წლისთავისადმი მიძღვნილ მიმართვაში აშშ-ის პრეზიდენტი ბ. ობამა სიტყვა „გენოციდი“ გამოიყენებდა, თუმცა ეს არ მოხდა. ამით მან „განარისხა“ სომხები, მაგრამ თურქეთთან ერთგვარი „შერიგების“ სურვილი გამოავლინა.⁴

თურქეთსა და აშშ-ს შორის უთანხმოების კიდევ ერთი მიზეზი ისრაელია. მას შემდეგ, რაც 1952 წელს თურქეთი ნატოში გაწევრიანდა, ანკარასა და თელავივს შორის მჭიდრო ურთიერთობები ჩამოყალიბდა. ისრაელი თურქეთისთვის, სხვასთან ერთად, იარაღის ერთ-ერთი მთავარი მიმწოდებელიც გახდა.

1 თურქეთის საგარეო პოლიტიკა 1990 – 2008, წიგნი თურქულიდან თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა მ. მანჩაშვილმა, თბილისი, 2014, 367.

2 İ. Uzel, „ABD ve NATO'yla İlişkiler“, Baskın Oran (der.) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II: 1980-2001, İletişim, Ankara, 2001, 38.

3 A. Davutoğlu, *Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring*, SAM Vision Papers (No. 3, April), 2012, 32.

4 ბ. ობამა, ბარაკ ობამას საგარეო პოლიტიკა – „ჭკვიანი ძალა“ თუ იდეალიზმი? <http://nasrashvili.blogspot.com/2010/06/blog-post.html>.

XXI საუკუნის დამდეგისათვის, თურქეთი ისრაელისათვის, სიახლოვეთ, მეორე ადგილზე იყო, აშშ-ის შემდეგ. მიუხედავად ტრადიციული მოკავშირეობისა, დღეისათვის ურთიერთობა ამ ორ სახელმწიფოს შორის საგრძნობლად გაცივდა.

ურთიერთობა დაიძაბა 2008 წელს, როცა ისრაელმა ღაზას სექტორს შეუტია, რასაც დაახლოებით 1400 პალესტინელი შეეწირა. სწორედ ამ ფაქტის გამო უთხრა დავოსის მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე რეჟეჟ თაიფ ერდოღანმა ისრაელის პრემიერ-მინისტრ შიმონ პერესს. „აჰ-ჰენ. ებრაელებმა, კარგად იცით, რომ გორ დახოცოთ ადამიანები.“ თურქეთი ისრაელს დაეშურა, რომ, თუ ის გააგრძელებდა საომარ კამპანიას ღაზას სექტორში, ანკარა სერიოზულად იმოქმედებდა. აშშ-ის ჩარევის შედეგად ისრაელმა შეაჩერა საომარი კამპანია და ანკარასა და თელ-ავივს შორის დაძაბულობაც იმ ეტაპზე განიმუხტა.

2009 წლის ოქტომბრის დასაწყისში ანკარამ ისრაელს არ მისცა უფლება მონაწილეობა მიეღო თურქეთის ტერიტორიაზე ნატოს სამხედრო წვრთნებში. იმდროინდელი პრემიერ-მინისტრის რ. თ. ერდოღანის განმარტებით, ეს ნაბიჯი მას გადაადგმევინა საზოგადოებრივმა აზრმა, რომელიც არაკეთილგანწყობილია თელ-ავივისადმი ღაზის სექტორში ისრაელი სამხედროების მოქმედებების გამო, თუმცა ზოგიერთი ექსპერტი ერდოღანის ამ გადაწყვეტილებას სხვა მიზეზით ხსნის და ვარაუდობს, რომ ერდოღანის ეს ნაბიჯი, შესაძლოა, მიანიშნებდეს მნიშვნელოვან გეოპოლიტიკურ ცვლილებაზე ახლო აღმოსავლეთში.⁵

თურქეთ-ისრაელს შორის დაძაბულობამ პიკს მიაღწია 2010 წლის 31 მაისს, როცა ისრაელმა იერიში მიიტანა თურქეთის დროშის ქვეშ მცურავ გემზე, რომელსაც ჰუმანიტარული ტვირთი უნდა შეეტანა პალესტინაში და ეს თავდაცვითი აუცილებლობით ახსნა ებრაელთა შეტევისას თურქეთის 9 მოქალაქე დაიღუპა. ანკარა ინციდენტის საერთაშორისო გამოძიებას ითხოვდა, თუმცა სვდებოდა, რომ აშშ ისრაელის „დასასჯელ“ კონკრეტულ ნაბიჯებს არ გადადგამდა. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა თურქეთის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრის, აზმედ დავუდოღლუს, განცხადება – „ფსიქოლოგიურად ისრაელის თავდასხმა თურქეთისთვის 11 სექტემბრის ტერორისტული აქტის მსგავსია. ჩვენ არ გავჩუმდებით. თურქეთი არ არის კმაყოფილი ამერიკის ქმედებებით.“⁷

აშშ-თურქეთს შორის დაძაბულობის მესამე წყარო არის ირანის საკითხი. ვაშინგტონს მიაჩნია, რომ ირანის შესაჩერებელი დიპლომატიური საშუალებები ჯერ ამოწურული არ არის და ცდილობს საერთო ენის გამონახვას. ეს კი ხელს არ აძლევს თურქეთს, რომელიც ცდილობს ირანთან კარგი ურთიერთობა შეინარჩუნოს და ყველა პრობლემა მოაგვაროს. რ. თ. ერდოღანის განცხადებით, „დიპ-

5 თ. კუპრევიშვილი, დასავლეთის სახელმწიფოთა ახლო აღმოსავლური პოლიტიკა. დისერტაცია, თბილისი, 2016, 58.

6 ბ. ჯენტლესონი, ამერიკის საგარეო პოლიტიკა – არჩენის დინამიკა 21-ე საუკუნეში, თბილისი, 2015. 634.

7 ბ. ოზამა, ბარაკ ოზამას საგარეო პოლიტიკა – „ჭკვიანი ძალა“ თუ იდეალიზმი? <http://nasrashvili.blogspot.com/2010/06/blog-post.html>

ლომატიას, დიპლომატიას და მხოლოდ დიპლომატიას შეუძლია ირანული პრობლემის მოგვარება.“⁸

აშშ-ს უკიდურესად ალიზიანებდა თურქეთის მიერ ირანის ბირთვული პროგრამის მხარდაჭერა. შეიძლება ითქვას, რომ იმ მომენტში ანკარა თეირანის ისლამური დიქტატურის დიპლომატიურ მოკავშირედ იქცა. თურქეთი და ირანი ცდილობდნენ ბირთვული სათბობის გაცვლის იმ გეგმის რეანიმირებას, რომელიც ობამას ადმინისტრაციამ 2009 წელს ასხენა.

ცხადია, თურქეთმა, გაეროს უშიშროების საბჭოს არამუდმივმა წევრმა, 2010 წლის მარტში ირანისათვის დამატებითი სანქციების დაკისრებაზე უარის თქმით, დასავლეთის უკმაყოფილება გამოიწვია.

აღსანიშნავია, თურქეთის პრეზიდენტი რეჯეფ თაიფ ერდოღანის 2010 წლის ვიზიტი ირანში, სადაც მან ბრალი დასდო დასავლეთს „ორმაგი სტანდარტებით მოქმედებაში“ და ირანის მიმართ უსამართლო დამოკიდებულებაში, ამასთან განაცხადა, რომ „ხმები ირანის სამხედრო ბირთვული პროგრამის შესახებ დაუსაბუთებელია და შესაძლოა სიმაართლეს არ შეესაბამებოდეს.“ უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული პოზიცია თურქეთის მხრიდან მოულოდნელი იყო დასავლეთისათვის.

ანკარის ამჟამინდელი კურსი ირანს საშუალებას აძლევს ეკონომიკური ზეწოლისადმი უფრო გამძლე იყოს და რეგიონში ირანის გავლენის გაძლიერებას უწყობს ხელს, რაც მომავალში, სტრატეგიული თვალსაზრისით, შეიძლება ყველაზე არასწორი გათვლა გახდეს თურქეთის მხრიდან. თუმცა, სუნიტური თურქეთის და შიიტური ირანის კონკურენციამ, საეჭვოა, დღეს ახლო აღმოსავლეთში შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, შეიძლება მიიღოს მწვავე და ღია ხასიათი.

მიუხედავად თურქეთ-აშშ-ს შორის არსებული რიგი უთანხმოებისა, ეკონომიკური პარტნიორობა მათ შორის ვითარდება.

აღმოსავლეთ ევროპისა და ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთ ყველაზე დიდი ეკონომიკის მქონე თურქეთის რესპუბლიკა მსოფლიოში მე-17, ევროპაში კი – მე-6 ადგილის მფლობელია. ამის მიუხედავად, ორივე მხრიდან ინვესტიციების სიმცირე და კომერციული ურთიერთობა ვერ ცვლის იმ ვითარებას, რომ თურქეთის რესპუბლიკა აშშ-ის პოლიტიკოსების თვალში არის პოლიტიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობის ქვეყანა. ხშირ შემთხვევაში აშშ ვერ ამჩნევს ეკონომიკურ ზრდას თურქეთის რესპუბლიკის მსუბუქ მრეწველობაში. ამას კი ხელს უწყობს ამ ორ ქვეყანას შორის არსებულ პოლიტიკური ცვალებადობა. მიუხედავად იმისა, რომ მოკლე ვადაში ინვესტიციებისა და კომერციული ურთიერთობის ზრდა არ არის ადვილად მისაღწევი, ორივე მხარე ცდილობს ეკონომიკური თანამშრომლობა გახდეს უფრო მნიშვნელოვანი და საყურადღებო.

მიუხედავად იმისა, რომ გლობალური ეკონომიკური კრიზისი გამო შემცირდა სერთაშორისო ბიზნესი და ინვესტიციები, თავისუფალმა ბიზნესმა განვლილი 15 წლის მანძილზე 11-ჯერ გაზარდა შემოსავლები, იმავე პერიოდში კი 10-ჯერ გაიზარდა საზღვრებს გარეთ არსებული ინვესტიციები.

მიუხედავად იმისა, რომ აშშ 3,9 ტრილიონი დოლარით მსოფლიოში ყველაზე მეტი საგარეო ინვესტიციების მფლობელია, თურქეთის მიერ ამ რაოდენობიდან

მიღებული წილი შეადგენს მხოლოდ 5,7 მილიარდ დოლარს, რაც ძალიან მცირე მაჩვენებელია.⁹ ამ ინვესტიციების დაახლოებით ნახევარი განხორციელდა ბოლო წლებში, მაშინ, როდესაც თურქეთში მიმდინარეობდა პოლიტიკური და ეკონომიკური სტაბილურობის ღონისძიებები. აშშ-ში თურქული ინვესტიციები შედარებით უფრო მცირეა (ვარაუდობენ, რომ 2 მილიარდ დოლარზე ნაკლები), მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ბოლო პერიოდამდე თურქეთი არ იყო ინვესტიციების ექსპორტიორი ქვეყანა.¹⁰

სავაჭრო სფეროში, 1980 წლიდან მნიშვნელოვნად, 25-ჯერ გაიზარდა და 2010 წლისთვის მიაღწია 300 მილიარდ დოლარს. 2011 წლის აგვისტოს ჩათვლით თურქეთი არის ევროპის მე-6 დიდი ბიზნეს – პარტნიორი.¹¹ ეთგო-ს (ეკონომიკური თანამშრომლობის და განვითარების ორგანიზაცია), ევროპის და აშშ-ის მსგავსი კონკურენტი ბაზრები თურქეთის სრული ექსპორტიდან ფლობენ 65 პროცენტს. აშშ-სა და თურქეთს შორის ორმხრივი სავაჭრო ურთიერთობა მცირედით გაიზარდა, 1985 და 2007 წლებში მხოლოდ 7-ჯერ. ასეთი ზრდა რა თქმა უნდა დაბალი მაჩვენებელია. 2007 წლის ჩათვლით ორმხრივმა სავაჭრო ურთიერთობამ შეადგინა 12,226 მილიარდი დოლარი.¹² აშშ თურქეთისათვის არის მე-7 დიდი ექსპორტის და მე-5 დიდი იმპორტის ბაზარი. აშშ-ის ბაზარს უჭირავს თურქეთის ექსპორტის მხოლოდ 3,9%, იმპორტისა კი – 4,8%. თურქეთის წილი აშშ-ის სავაჭრო ბაზარზე ძალიან მნიშვნელოვანია.

თურქეთის ღია და მრავალფეროვანი ეკონომიკა ხელს უწყობს, მყარი დემოკრატიისათვის საჭირო ძირითადი ეროვნული აქტივობების განვითარებას. თურქეთი, შედარებით განვითარებული ეკონომიკით, შეიძლება იყოს მოდელი რეგიონში არსებული ქვეყნებისათვის, როგორც ეკონომიკური, ასევე პოლიტიკური მხრივაც.

ეს მდგომარეობა, გრძელვადიან პერსპექტივაში თურქეთს აქცევს აშშ-ისთვის „ძირითად ეკონომიკურ პარტნიორად“.

2009 წელს აშშ-ის პრეზიდენტი ბარაკ ობამა და თურქეთის პრეზიდენტი აბდულა გული შეთანხმდნენ, რომ ორ ქვეყანას შორის სტრატეგიული ეკონომიკური პარტნიორობის შემდგომი განმტკიცებისთვის საჭიროა მჭიდრო და ინტენსიური ეკონომიკური თანამშრომლობა. თურქეთი და აშშ ასევე უდიდეს ყურადღებას უთმობენ თანამშრომლობას ენერგეტიკის სფეროში, რომელიც მოიცავს როგორც ენერგოყაირათიანობას, ასევე განახლებულ წყაროებს. გარდა ამისა, მხარეები არ გამორიცხავენ კომერციულ თანამშრომლობას ბირთვული ენერგიის შემუშავების მხრივაც. მოლაპარაკებების დროს, თურქეთი და აშშ შეთანხმდნენ, რომ აქტიურად ჩაერთვებიან ეკონომიკური პროექტების განხორციელებაში ჩრდილოეთ აფრიკისა და ევრაზიის რეგიონებში.

9 www.Census.gov/compendia/statab/2012/tables/12s1296.pdf (Erişim: Kasim 2011).

10 Özel, Yilmaz ve Akyüz, *Turkish, American Relations for a New Era: A Turkish Perspective*, Istanbul, 2011, 79.

11 www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/November/tradoc_148368.pdf (Erişim: Kasim 2011).

12 www.ekonomi.gov.tr/upload/AB3A4280-D8D3-8566-45206F45BBCC409C/eko06.xls ve <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/AB416E2E-D8D3-8566-4520CBA68933A272/eko07.xls> (Erişim: Kasim 2011).

თურქეთი აშშ-ის ბიზნესმენებისთვის პოტენციურად მზარდი ბაზარია. თავის მხრივ, აშშ უდიდესი ბაზარია თურქეთისთვის.

გამომდინარე იქიდან, რომ თურქეთი ევროპისა და აზიის გზაჯვარედინზე მდებარეობს და მეზობლებთან კარგი ეკონომიკური ურთიერთობა აქვს, ის აშშ-ისთვის მნიშვნელოვანი პარტნიორია ახლო აღმოსავლეთის, ჩრდილოეთ აფრიკისა და შუა აზიის ბაზრებში შეღწევის მხრივ. აშშ-თან ერთად, თურქეთს შეუძლია დაეხმაროს ჩრდილოეთ აფრიკის ქვეყნებს მათი ეკონომიკის აღორძინებაში.

აშშ აღიარებს თურქეთთან ეკონომიკური კავშირების გაძლიერების მნიშვნელობას და ამ სფეროში თანამშრომლობის იმავე დონეზე გადატანა სურს, როგორც უკვე დიდი ხანია არსებობს ორ მოკავშირეს შორის სამხედრო და პოლიტიკურ სფეროებში.

როგორც პრეზიდენტმა ბ. ობამამ 2009 წელს თურქეთის პარლამენტში სიტყვით გამოსვლისას აღნიშნა: „თურქეთი აშშ-ის უმნიშვნელოვანესი მოკავშირე და ევროპის უმნიშვნელოვანესი ნაწილია. თურქეთი და შეერთებული შტატები ერთად უნდა დადგნენ მსოფლიოში დღეს არსებული გამოწვევების გადასაღებად“¹³, მაგრამ ზოგჯერ დგება პერიოდი, როდესაც ურთიერთობა თურქეთსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის განსაკუთრებით რთულდება. ამ მხრივ აღსანიშნავია, თურქეთში 2016 წლის 15 ივლისის სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობის შემდეგ ორ ქვეყანას შორის გაურკვევლობის პერიოდის დაწყება.

2016 წლის 15 ივლისს თურქეთში მომხდარ მოვლენებს გამოეხმაურა თეთრი სახლი, რომლის გავრცელებული ინფორმაციით, აშშ-ის პრეზიდენტი, ბარაკ ობამა და სახელმწიფო მდივანი, ჯონ კერი შეთანხმდნენ, რომ თურქეთში ყველა პარტიამ მხარი უნდა დაუჭიროს დემოკრატიულად არჩეულ მთავრობას, რათა თავიდან აიცილონ ძალადობა და სისხლის ღვრა. აშშ-ის სახელმწიფო მდივანმა ხაზი გაუსვა, რომ მისი ქვეყნის სახელმწიფო დეპარტამენტი გააგრძელებს ყურადღების გამახვილებას ამერიკის შეერთებული შტატების მოქალაქეებზე, რომლებიც თურქეთში იმყოფებიან.

თურქეთში სამხედრო გადატრიალებაში მონაწილეობის ბრალდებით სხვებთან ერთად დაკავებულია გენერალი ბექირ ერჯან ვანიც, რომელიც თურქეთში, ნატოს ავიაბაზა „ინჯირლიკს“ მეთაურობდა. აღნიშნულ ავიაბაზას აშშ და მოკავშირეები სირიასა და ერაყში საავიაციო დარტყმების განსახორციელებლად იყენებდნენ.

„ინჯირლიკის“ ბაზის ბლოკირებამ ვაშინგტონში დიდ უკმაყოფილება და წინააღმდეგობა გამოიწვია. ამ საკითხთან დაკავშირებით, საინტერესოა შეერთებული შტატების სახელმწიფო მდივნის მოადგილის და აზერბაიჯანში აშშ-ის ყოფილი ელჩის მეთიუ ბრაიზას „ამერიკის ხმისთვის“ მიცემული ინტერვიუ, რომელშიც მან განაცხადა, რომ „შეერთებული შტატები სრულ თანადგომას უცხადებს თურქეთის დემოკრატიულად არჩეულ სამოქალაქო მთავრობას“, – ასეთი იყო თეთრი სახლის პირველი რეაქცია თურქეთში მიმდინარე მოვლენებზე.

ამბოხების ცდის შემდეგ, თურქეთის მთავრობა გიულენის ექსტრადიციას ითხოვს, პრეზიდენტმა ერდოღანმა გაავრცელა განცხადება, სადაც ნათქვამია,

13 ს. გრიგალაშვილი, *თურქეთი თანამედროვე რეგიონალურ პოლიტიკაში*, თბილისი, 2009, 89.

რომ ნებისმიერი ქვეყანა, რომელიც გიულენის პასუხისმგებლობაში მიცემას არ დაეხმარება, თურქეთის მტერია. თუ ბერკეტების მსგავსი ბრძოლა გაგრძელდა, თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობებზე ძალიან პესიმისტური მოლოდინები გაჩნდება. სულ ცოტა ხნის წინ, ნატო-ს სამიტზე განიხილავდნენ, როგორ დაეცვათ თურქეთი მეხუთე მუხლით – „ისლამური სახელმწიფოსგან“, დღეს კი „ინჯირლიკის“ ბაზით ნატო-ს წევრი თურქეთი, სამხედრო ოპერაციებს უზღუდავს ნატო-ს ქვეყნებს შეერთებული შტატების ჩათვლით.

აშშ თურქული მხარისთვის ფეთქულა გიულენის გადაცემას არ აპირებს. ჟურნალი „The Wall Street“-ი წერს, რომ ოფიციალურმა ანკარამ ვერ წარადგინა საკმარისი მტკიცებულებები სამხედრო გადატრიალების მცდელობის ორგანიზებასთან გიულენის კავშირის შესახებ და შესაბამისად, ვერ დააარწმუნა ამერიკული მხარე გიულენის ექსტრადირებაში.

აშშ-ის ახალი პრეზიდენტი დონალდ ტრამპი აცხადებს, რომ თურქეთის ლიდერს კანონის უზენაესობისა და დასავლური სამართლიანობის სტანდარტების დაცვა მოუწევდა. New York Times-თან ინტერვიუში თურქეთში მიმდინარე მოვლენებზე საუბრისას მან აღნიშნა, რომ აფასებს ერდოღანის ქმედებებს: „მე დიდად ვაფასებ ერდოღანის ქმედებებს, მან შეძლო და სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობა შეაჩერა. ზოგი ამბობს, რომ ეს დადგმული იყო, თუმცა, მე ასე არ ვფიქრობ“, – აღნიშნა ტრამპმა.

ამერიკის შეერთებული შტატების ახლადარჩეულმა სახელმწიფო მდივანმა რექს ტილერსონმა, თურქეთთან მიმართებით, განაცხადა, რომ „თურქეთის პრეზიდენტი რეჟიმ ტაიფ ერდოღანთან ერთად ხელმეორედ უნდა განვაახლოთ მუშაობა. თურქეთი ჩვენი უძველესი ნატოს წევრი ქვეყანაა. რეგიონში აშშ-ის ნაკლებად აქტიურობამ თურქეთი აიძულა, რომ რუსეთისკენ მიბრუნებულიყო. რუსეთი თურქეთის მუდმივი პარტნიორი არ არის და მათ ეს უნდა დავუმტკიცოთ, რომ თურქეთის ერთადერთი მოკავშირე ამერიკაა.“¹⁴ რუსეთთან შედარებით აშშ-ს აქვს რეგიონზე ყველაზე დიდი სამხედრო-სტრატეგიული წვდომა.

2017 წლის 16 მაისს, თეთრ სახლში თურქეთის პრეზიდენტის რ. თ. ერდოღანის და აშშ-ის პრეზიდენტის დ. ტრამპის შეხვედრა შედგა, სადაც აშშ-ის პრეზიდენტმა მიანიშნა: „ჩვენ ყოველთვის კარგი ურთიერთობა გვქონდა თურქეთთან და ვაპირებთ, რომ მომავალშიც ასე განვაგრძოთ.“

საბოლოო ჯამში, ერდოღანის მთავრობა აღმოჩნდა ვითარებაში, როდესაც, ერთი მხრივ, რუსეთთან ურთიერთობების დაძაბვამ მნიშვნელოვანი დივიდენდები ვერცერთი მიმართულებით ვერ მოუტანა, მეორე მხრივ კი, დასავლეთთან დაპირისპირებაც პიკს აღწევს.

საერთოდ საინტერესოა, თუ როგორ აისახება თურქეთის ამჟამინდელი პოლიტიკური კურსი მის ურთიერთობაზე აშშ-თან? ერდოღანის 2-3 წლის წინანდელმა საგარეო პოლიტიკამ ლამის ეჭვქვეშ დააყენა თურქეთისა და აშშ-ის პარტნიორობა. ხოლო დღეს, მას შემდეგ, რაც ურთიერთობა თითქმის კვლავ დაათბო რუსეთთან, თურქეთის პოლიტიკა რუსეთთან მიმართებით უმთავრესად და-

14 რექს ტილერსონმა სენატში საგარეო პოლიტიკის კითხვებს უპასუხა, <http://www.trt.net.tr/georgian/msoplio/2017/01/12/rek-s-tilersonma-senatshi-sagareo-politikis-kit-xvebs-upasuxa-649606>.

მოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რა თანამშრომლობას დაამყარებს ამერიკის შეერთებული შტატები ანკარასთან. ვფიქრობთ, აშშ-თან სტაბილური ურთიერთობები თურქეთს არ გაუჩენს სურვილს რუსეთში ეძებოს მოკავშირე.

ახლო აღმოსავლეთის საკითხში, სირიის პრობლემასთან დაკავშირებით, თურქეთი აღმოჩნდა დიდი სახელმწიფოების თამაშის უნებლიე მონაწილე ერთი მხრივ, აშშ-ისა და მეორე მხრივ – რუსეთისა. ბოლო პერიოდში აშშ-ის მიერ სირიაში განხორციელებულმა დაბომბვებმა თურქეთის პოზიცია აშშ-ისკენ გადახარა. თურქეთი აღნიშნულ საკითხში, შეიძლება ითქვას, მერყევ პოზიციებს აფიქსირებს, მაგრამ სირიის ომში თურქეთს, ქურთების პრობლემებიდან გამომდინარე, გააჩნია თავისი ინტერესებიც, რომლებიც ანკარის ახალი კურსის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია.

თურქეთმა ვერ შეძლო თავის ირგვლივ და თავისი ხელმძღვანელობით შემოეკრიბა თურქულენოვანი სახელმწიფოები, ვერ შეძლო ვერც ისლამური სამყაროს ლიდერად ქცევა, რასაც აშკარად ცდილობდა, ვერც იმას მიაღწია, რომ დაერქვარებინა თავისი შესვლა ევროკავშირში. შედარებით მეტი წარმატებით მან შეძლო გამოეყენებინა ლტოლვილთა პრობლემა ევროკავშირთან ურთიერთობებში, თუმცა აქაც ბევრია კიდევ გასაკეთებელი და ყველაფერი არ არის ნათელი.

თუ თურქეთს სურს იქცეს „პირველი რანგის მსოფლიო ეკონომიკის“ და ლიბერალური დემოკრატიის ქვეყნად, მას მოუხდება აშშ-თან კავშირების გამყარება, რაც მისგან ნაწილობრივ მოითხოვს თავისი საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტების შეცვლას და მუსლიმურ სამყაროსგან რამდენადმე დისტანცირებას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გრიგალაშვილი, ს. *თურქეთი თანამედროვე რეგიონალურ პოლიტიკაში*. თბილისი, 2009.
2. *თურქეთის საგარეო პოლიტიკა, 1990 – 2008*. წიგნი თურქულიდან თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა მ. მანჩხაშვილმა, თბილისი, 2014.
3. კუპრეიშვილი, თ. *დასავლეთის სახელმწიფოთა ახლოაღმოსავლური პოლიტიკა*. დისერტაცია, თბილისი, 2016.
4. ოზამა, ბ. *ბარაკ ოზამას საგარეო პოლიტიკა – „ჭკვიანი ძალა“* თუ იდეალიზმი, 2010. <http://nasrashvili.blogspot.com/2010/06/blog-post.html>;
5. <http://www.irt.net.tr/georgian/msoplio/2017/01/12/rek-s-tilersonma-senatshi-sagareo-politikis-kit-xvebs-upasuxa-649606>;
6. ჯენტლესონი, ბ. *ამერიკის საგარეო პოლიტიკა – არჩენის დინამიკა 21-ე საუკუნეში*, თბილისი, 2015.
7. Bbaskin, Oran (Editör). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (cilt III. 2001-2012), Bölüm Yazarları: (Ali Dayioğlu, Baskin Oran, Funda Keskin Ata, İlhan Uzgöl, Kudret Özsay, Mitat Çelikpala, Mithat Sancar, Mustafa Aydın, Nuri Yeşilyurt, Samim Akgönül, Sanem Baykal, Seyfettin Gürsel, Tuğrul Arat, Ünal Ünsal), İstanbul;

8. Davutoğlu, A. *Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring*, SAM Vision Papers, No. 3, April, 2012.
9. Uzgel, İlhan, „ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (der.) *Türk Dış Politikası*, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001, İletişim, Ankara, 2001
10. Özel, Yılmaz ve Akyüz. *Turkish –American Relations for a New Era: A Turkish Perspective*, Istanbul, 2011.
11. <http://www.Census.gov/ compendia/ statab/2012/tables/12s1296.pdf> (Erişim: Kasım 2011);
12. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/November/tradoc - 148368. pdf> (Erişim: Kasım 2011).
13. <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/AB3A4280-D8D3-8566-45206F45BBCC409C/eko06. xls> ve <http:// www. ekonomi. gov.tr/ uplod/ AB416E2E-D8D3-8566-4520CBA68933A272/eko07. xls> (Erişim: Kasım 2011).

TURKISH – USA RELATIONS IN 2002 - 2017

The US – Turkish relations are more important, more difficult and simultaneously less predictable in the modern stage than before. Today the relationship between the two countries is characterized by prevailing uncertainty, which is caused by the following circumstances:

1. the political views of Turkey-the USA on the ways and methods of such conflict resolutions as, for example, the Cypriot conflict, or contradictions existing between Greece – Turkey and Turkey – Armenia;

2. Turkey has shown that it will not support the US on the issue with Syria, as well as the war in Iraq and the Kurdish conflict;

3. Turkey tries to implement a foreign policy independent from Washington.

Nevertheless, the interests of the United States and Turkey are very close to each other or just coincide. Generally, the Turkish-US cooperation is based on the following:

1. It should become the force restraining Russian and Iranian geopolitical ambitions in the region, what is unanimously recognized by the Turkish elite;

2. Ankara is interested in participating in the development of European Defence System. It strives to become a full-fledged member of the EU and it is greatly supported by the US;

3. The US-made weapon comprises 80 percent of Turkey's military arsenal, what indicates to a close cooperation of these countries in this field;

4. By cooperating with America Turkey tries to ensure successful implementation of such big projects as "Baku-Ceyhan", at the same time it strives to increase its influence on the region between the Black Sea and the Caspian Sea, which is quite rich with energy deposits;

5. Turkey is ready to install the US missile defense system on its territory, as it will not only provide additional resources in the country and increase its military security, but also strengthen its importance in the region.

Assessing Turkish-American relations, it is better to mention the term "strategic partnership". For example, since 2002 Turkey has been trying to conduct "zero problem with neighbors" policy and in this context it took steps of friendship and economic cooperation towards Syria and Iran, to which America is not so well-disposed. These steps do not exclude a strategic partnership, but in 2003 Turkey did not allow the US armed forces to use the Turkish military bases for Iraqi warfare, which is essentially contradicting the basic principle of "strategic partnership".

After this fact, Americans did not mention the "strategic partnership" for a long time. And after the warming of relations, American politicians started using this term again. On November 5, 2007 during the visit of the Prime Minister of Turkey Recep Tayyip Erdogan in the US, the President of America George Walker Bush mentioned this term again.

However, an attempted coup d'état, committed on 15 July 2016 in Turkey, caused the period of uncertainty between the two countries.